

Matylda AWEDYK

Akademia Wychowania Fizycznego
im. Eugeniusza Piaseckiego w Poznaniu

MEGATRENDY I ICH WPŁYW NA POLSKĄ TURYSTYKĘ WYJAZDOWĄ - ANALIZA CZYNNIKOWA DLA SCENARIUSZY ROZWOJU

1. Wstęp

Sektor turystyki ulega ciągłym przekształceniom, dając turystom coraz nowsze i nowocześniejsze narzędzia do korzystania z wyjątkowych doświadczeń. Oczekiwania turystów i oferta przedsiębiorców, a także regiony turystyczne ulegają szybkiej transformacji uwarunkowanej wieloma czynnikami. Aby móc świadomie planować przyszły rozwój turystyki obecnie nie wystarczy mieć tylko dobre pomysły i narzędzia do ich realizacji, ale w szczególności należy znać potrzeby turystów, ich gusta i preferencje, bieżące i przyszłe, a także rozpoznać rynek w aspekcie jego możliwości nie tylko w dniu dzisiejszym, ale przede wszystkim tych, które ukształtują się za kilka, kilkanaście lat (GETZ 1986, BUHALIS 2000, DWYER i in. 2009).

Jedyną właściwą drogą jest rozpoznanie trendów, które mogą mieć wpływ na przyszłą turystykę. Trendy, które obecnie wydawać by się mogło nie mają dużego znaczenia, w przyszłości mogą się okazać kluczowymi czynnikami rozwoju (FORMICA, KOTHARI 2008, YEOMAN, MORIARTY, DAVIES 2010, BERGNER, LOHMANN 2014, PECHLANER, SMERAL 2015).

Celem niniejszej pracy jest przedstawienie metodyki badań, która pozwala wyłonić czynniki determinujące polską turystykę wyjazdową. Na

podstawie metody STEEPVL określono siłę wpływu oraz stopień niepewności kształtowania się poszczególnych czynników, natomiast krzyżowa analiza wpływów, czyli metoda analizy strukturalnej pozwoliła na wyciągnięcie wniosków dotyczących stabilności i spójności analizowanego układu oraz zakwalifikowanie czynników (zmiennych) do ośmiu grup. Identyfikacja zmiennych jest podstawą do tworzenia przyszłych scenariuszy rozwoju polskiej turystyki wyjazdowej.

2. Metoda badawcza i źródła danych

W ramach warsztatów badawczych zespół ekspertów, utworzony przez grupę 152 studentów pierwszego roku studiów magisterskich na kierunku „turystyka i rekreacja” Akademii Wychowania Fizycznego im. E. Piaseckiego w Poznaniu, zidentyfikował listę czynników zgodnych z wymiarami analizy STEEPVL, czyli czynniki społeczne (S), technologiczne (T), ekonomiczne (Econ), ekologiczne (Ecol), polityczne (P), wartości (V) oraz prawne (L). Proces identyfikacji czynników został fasytowany moderowaną burzą mózgów. Na podstawie kwestionariusza badawczego, w którym została zastosowana 7-stopniowa skala oceny Likerta eksperci ocenili siłę wpływu oraz stopień niepewności kształtowania się czynników wpływających na polską turystykę wyjazdową (dwa odrębne kwestionariusze). Uzyskane w ten sposób informacje posłużyły do wskazania średniego poziomu oceny siły wpływu poszczególnych czynników oraz niepewności zarówno czynników jednostkowych, jak i zestawionych w grupach. Stopień ważności (siły oddziaływania) oraz stopień niepewności pozwolił zakwalifikować zmienne do czterech grup: 1) niepewne i ważne, 2) pewne i mniej ważne, 3) mniej ważne i niepewne oraz 4) ważne i pewne. Jednocześnie można przy tej klasyfikacji wyznaczyć metodę badawczą, która będzie najbardziej adekwatna do zmiennych – prognozowanie (oparte na zmiennych ilościowych) lub metoda scenariuszowa.

Kolejnym etapem badawczym była analiza strukturalna wpływów. Służy ona do oceny wzajemnego oddziaływania licznych grup różnorodnych czynników wywierających wpływ na rozwój danego zjawiska w określonych ramach czasowych. Dzięki zbadaniu istniejących związków pomiędzy zestawem pozornie niezwiązanych ze sobą zdarzeń i trendów można zwiększyć wewnętrzną spójność analizowanego systemu. Podobnie jak inne metody analizy wpływów (Cross-Impact), służy ona określeniu związków po-

między danym zestawem zmiennych w celu wyodrębnienia czynników kluczowych (BONDARUK, USZOK, ZAWARTKA 2010).

W przeprowadzonym badaniu analiza strukturalna wpływów została przeprowadzona na trzech etapach, którymi były:

1. Inwentaryzacja istotnych czynników mających wpływ na rozwój analizowanego zjawiska – wykorzystano zmienne, które wcześniej zostały określone przy analizie STEEPVL. Eksperti podczas warsztatów zidentyfikowali 66 zmiennych wpływających na polską turystykę wyjazdową:
  - a) czynniki społeczne (S): starzejące się społeczeństwo (S1), bariera językowa (S2), wartości kulturowe (S3), wykształcenie (S4), wiek (S5), styl życia (S6), urbanizacja (wzrost liczby aglomeracji) (S7), chęć odpoczynku (S8), moda (S9), czas wolny (S10), miejsce zamieszkania (S11), styl pracy (S12), status cywilny (S13), poszukiwanie nowych znajomości (S14), status społeczny (S15), odwiedziny krewnych i znajomych (S16), sprawność fizyczna (S17);
  - b) czynniki technologiczne (T): łatwy dostęp do informacji (dostępność do mediów) (T1), ułatwiona organizacja wyjazdu poprzez portale internetowe (T2), rozwój transportu i infrastruktury komunikacyjnej (T3), ułatwienia w odprawie pasażerskiej (T4), udogodnienia dla niepełnosprawnych (T5);
  - c) czynniki ekonomiczne (Econ): reklama i promocja danej destynacji (Econ1), rozwój turystyki biznesowej (Econ2), zarobki (Econ3), dofinansowanie – środki unijne (Econ4), liczba osób w gospodarstwie domowym (Econ5), ceny usług cząstkowych (np. bilety) (Econ6), ceny pakietów turystycznych (Econ7), konkurencja wśród organizatorów wyjazdów turystycznych (Econ8), standard usług (Econ9), globalizacja (Econ10), rozwój infrastruktury turystycznej (Econ11), korzystna koniunktura społeczno-gospodarcza (Econ12), kursy walut (Econ13);
  - d) czynniki ekologiczne (Ecol): bardziej sprzyjający klimat (Ecol1), zanieczyszczenie środowiska (Ecol2), ekologiczne środki transportu (Ecol3), atrakcyjność zasobów naturalnych (Ecol4), wzrost świadomości ekologicznej (społeczno-środowiskowej) (Ecol5), globalne ocieplenie (Ecol6), kataklizmy (Ecol7), egzotyka (Ecol8);
  - e) czynniki polityczne (P): zagrożenie atakami terrorystycznymi (P1), niestabilność polityczna (konflikty polityczne) (P2), ustrój polityczny w danym kraju docelowym (P3), wizerunek – aspekt bezpieczeństwa (P4);

- f) czynniki prawne (L): otwarcie granic (L1), zniesienie paszportów (L2), formalności celne (L3), trudności w zdobyciu wiz (L4), prawo lokalne (L5), polityka podatkowa (L6), pozwolenie na wykonywanie zabiegów medycznych (L7), pozwolenie na używki (L8), wymiana waluty (L9), przynależność do Unii Europejskiej (L10);
- g) wartości (V): chęć poznania nowych kultur (V1), prestiż (V2), tolerancja wobec innych narodowości (V3), chęć przeżycia przygody (V4), religia – kierowanie się wartościami (V5), gusta i preferencje (V6), wartość historyczna w kontekście dziedzictwa kulturowego (V7), tradycja (V8), rozwój umiejętności językowych (V9).
2. Stwierdzenie występowania zależności pomiędzy wytypowanymi czynnikami oraz opis ilościowy występujących zależności przy wykorzystaniu macierzy wpływów.

Wytypowane czynniki stanowiły podstawę do opracowania tzw. macierzy wpływów. Wybrane czynniki (73) zostały umieszczone w rzędach i kolumnach macierzy (tab. 1).

Tab. 1. Przykład macierzy wykorzystywanej w krzyżowej analizie wpływów

	S1	S2	S3	S4
S1	0	2	3	1
S2	2	0	1	2
S3	2	0	0	3
S4	2	1	2	0

Źródło: opracowanie własne.

W miejscach przecięcia się wiersza i kolumny eksperci odpowiadali sobie na postawione pytania według następującego schematu:

- a) czy czynnik A ma bezpośredni wpływ na czynnik B?,
(Jeśli nie stwierdzono bezpośredniego wpływu w odpowiedniej kratce, wpisywane było 0.);
- b) w jakim stopniu czynnik A bezpośrednio wpływa na czynnik B?
(Stosowano następującą skalę określającą wpływ: 1 – słaby wpływ, 2 – średni wpływ, 3 – silny wpływ.).

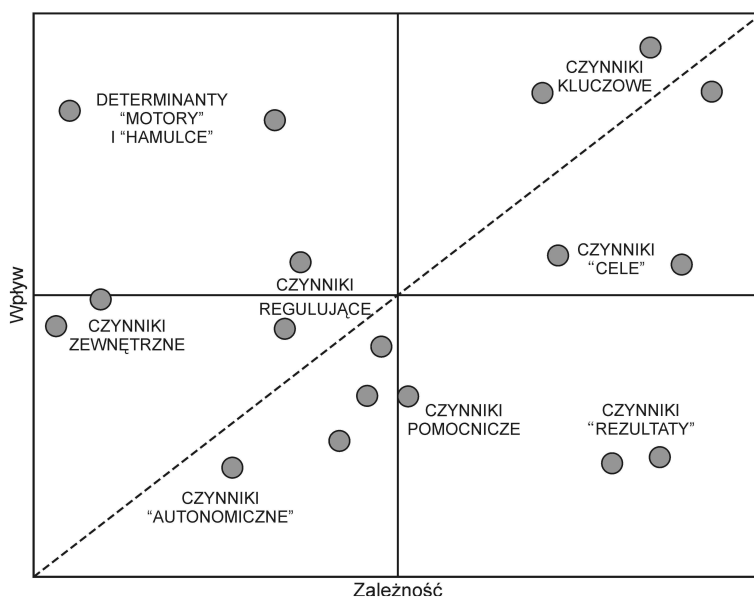
Kiedy wartości macierzy wpływów zostały określone, wprowadzono je do narzędzia informatycznego MICMAC.

3. Identyfikacja czynników kluczowych dla ewolucji analizowanego zjawiska.

Analiza macierzy wpływów pozwoliła na sklasyfikowanie zadanych czynników (zmiennych) do następujących grup (BONDARUK i in. 2010):

- czynniki kluczowe to te, które łączą w sobie siłę oddziaływania z dużym stopniem zależności wskazując, które działania powinny być uznane za priorytetowe w procesie opracowywania planów strategicznych;
- czynniki decydujące – determinanty („motory i hamulce”) – wywierają bardzo silny wpływ na zjawisko i dlatego mogą być uważane za czynniki napędzające i hamujące, ale są one bardzo trudne do skontrolowania; wiedza na ich temat jest niezwykle istotna w procesie obserwowania trendów długoterminowych;

Rys. 1. Układ czynników wpływający na dany obszar badawczy – przykładowy wynik analizy strukturalnej
Źródło: J. NAZARKO, H. WNOROWSKI, A. KONONIUK (red. 2011)

- czynniki „cele” i „rezultaty” – ich ewolucja będzie zależała od tego, jak będą rozwijać się pozostałe zmienne w systemie; niektóre z nich mogą być użyte jako zmienne kontrolne w kwestionariuszu delfickim;

- d) czynniki regulujące i czynniki pomocnicze – są umiejscowione w centrum matrycy i mogą się okazać pomocne do osiągnięcia celów strategicznych, jednakże ich wpływ na całość systemu nie jest decydujący;
- e) czynniki zewnętrzne – mają wpływ na zachodzące zjawisko, ale jednocześnie w małym stopniu mogą być kreowane i kierowane;
- f) czynniki „autonomiczne” – zmienne, które wykazują najmniejszy wpływ na zmiany zachodzące w systemie jako całość.

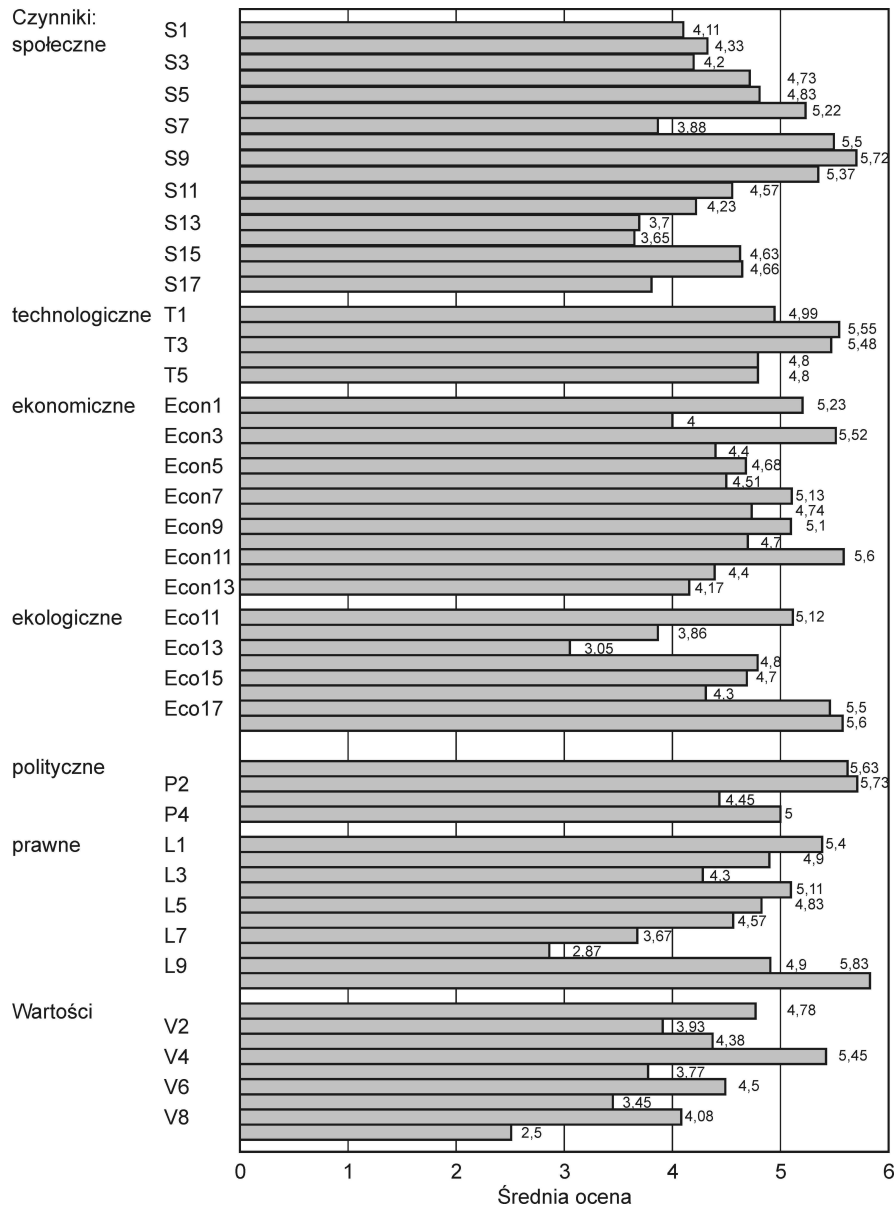
Każda z określonych grup czynników ma swoje ścisłe położenie na wykresie zależność/wpływ (rys. 1). Dodatkowa analiza wykresu pozwala wyciągnąć wnioski dotyczące stabilności i spójności analizowanego układu.

3. Rezultaty poznawcze

Według ekspertów, istnieje wiele czynników, które mają bardzo dużą siłę oddziaływania na rozwój polskiej turystyki wyjazdowej (rys. 2). Do najważniejszych z nich (tych, które otrzymały wartość powyżej 5 w siedmiostopniowej skali Likerta) można zaliczyć: przynależność do Unii Europejskiej (5,83), niestabilność polityczną (5,73), modę (5,72), zagrożenie atakami terrorystycznymi (5,63), rozwój infrastruktury turystycznej i egzotykę (5,6), ułatwioną organizację wyjazdu poprzez portale internetowe (5,55), zarobki (5,52), chęć odpoczynku oraz kataklizmy (5,5), rozwój transportu i infrastruktury komunikacyjnej (5,48), chęć przeżycia przygody (5,45), otwarcie granic (5,4), czas wolny (5,37), reklama i promocja danej destynacji (5,23), styl życia (5,22), cena pakietów turystycznych (5,13), bardziej sprzyjający klimat w docelowej destynacji (5,12), trudność w zdobyciu wiz (5,11) i standard usług (5,10).

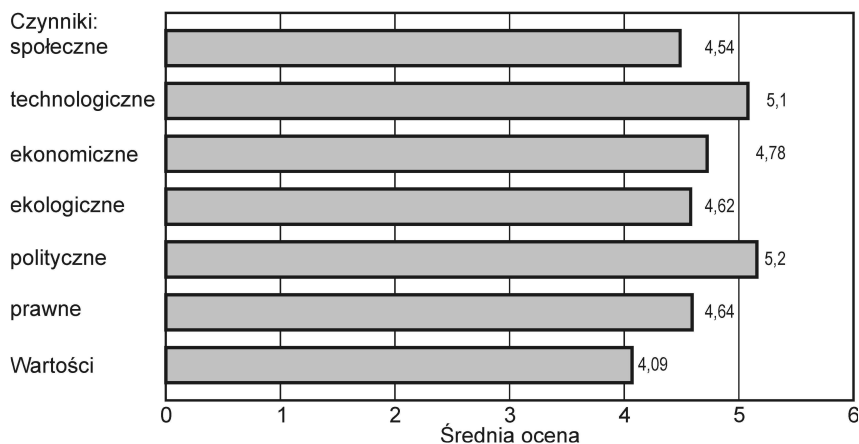
Za czynniki mające niewielką siłę wpływu na rozwój polskiej turystyki wyjazdowej uznano (wartość poniżej 3 w siedmiostopniowej skali Likerta) rozwój umiejętności językowych (2,5) oraz pozwolenie na używki (2,83).

Jak można zauważyć zmienne te pochodzą z różnych grup czynników. Potwierdza to fakt, że nie ma jednej przeważającej grupy, która stanowiłaby dominantę w sile oddziaływania (rys. 2). Niemniej czynniki polityczne (5,2) i technologiczne (5,1) zostały uznane za najistotniejsze, a czynniki „wartości” (4,09) jako te, których siła oddziaływania jest najmniejsza. Jest to jedyna grupa czynników, która znajduje się poniżej średniej, ponieważ średnia wartości dla wszystkich czynników wynosi 4,71 (rys. 3).

Rys. 2. Średnia ocena siły wpływu poszczególnych czynników determinujących polską turystykę wyjazdową

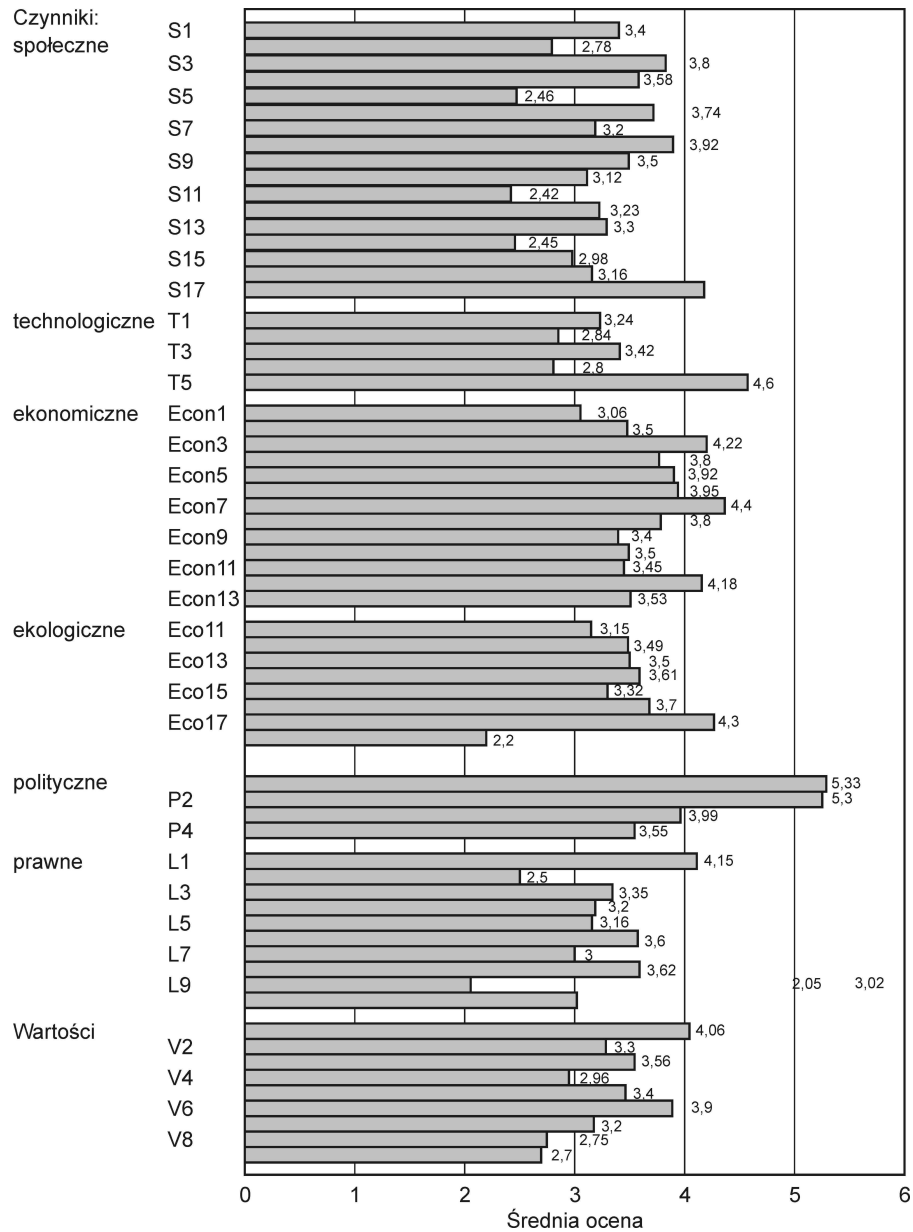
Źródło: opracowanie własne

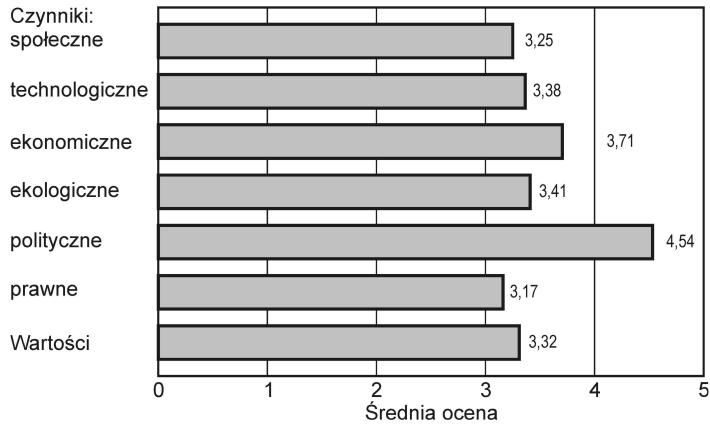
Rys. 3. Średnia ocena siły wpływu czynników determinujących polską turystykę wyjazdową według grup
Źródło: opracowanie własne

Ekspertów, oceniając stopień niepewności kształtowania się poszczególnych czynników w przyszłości, proponowali oceny niższe niż przy wartościach dotyczących siły oddziaływania (rys. 4). W tym przypadku jednak za zdecydowanie najbardziej niepewne zmienne uznano zagrożenie atakami terrorystycznymi (5,33) i niestabilność polityczną (5,3). Wiele czynników natomiast zostało sklasyfikowanych jako te, które są stabilne i których rozwój jest łatwy do przewidzenia. Należą do nich (zmienne, których wartość wynosiła poniżej 3): wymiana waluty (2,05), egzotyka (2,2), miejsce zamieszkania (2,42), poszukiwanie nowych znajomości (2,45), wiek (2,46), zniesienie paszportów (2,5), rozwój umiejętności językowych, tradycja (2,75), bariera językowa (2,78), ułatwienia w odprawie pasażerskiej (2,8), ułatwiona organizacja wyjazdów przez portale internetowe (2,84), chęć przeżycia przygody (2,96) i status społeczny (2,98).

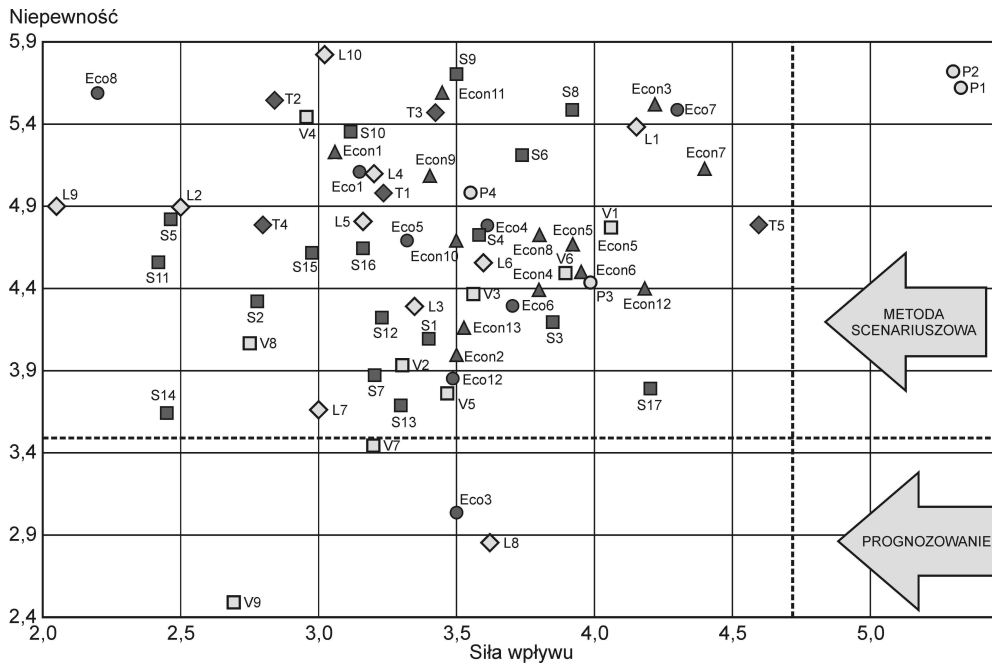
Analizując zmienne w aspekcie ich niepewności/stabilności według grup, czynniki polityczne są według ekspertów grupą o najwyższym stopniu niepewności (4,54). Także czynniki ekonomiczne mają wartości powyżej średniej dla wszystkich czynników (3,54). Pozostałe grupy natomiast oceniono poniżej średniej, z czego, według badań, grupą najbardziej stabilną okazały się czynniki prawne (3,17) (rys. 5).

Rys. 4. Średnia ocena niepewności poszczególnych czynników determinujących polską turystykę wyjazdową
Źródło: opracowanie własne

Rys. 5. Średnia ocena niepewności czynników determinujących polską turystykę wyjazdową według grup
Źródło: opracowanie własne

Rys. 6. Identyfikacja czynników STEEPVL wpływających na rozwój polskiej turystyki wyjazdowej
Źródło: opracowanie własne

Na podstawie danych zaprezentowanych na rys. 5 można wyodrębnić dwa czynniki charakteryzujące się jednocześnie wyższą oceną niepewności niż średnia ocena dla wszystkich czynników, wynosząca 3,54, oraz wyższą oceną siły wpływu, niż średnia ocena siły wpływu dla wszystkich czynników, wynosząca 4,71. Są to czynniki: zagrożenie atakami terrorystycznymi (P1) oraz niestabilność polityczna – konflikty polityczne (P2). Czynniki te mogą być potencjalnymi kandydatami na osie scenariuszy.

Jednocześnie warto podkreślić, że czynniki o dużej niepewności nie mogą być rozpatrywane w kontekście tradycyjnej formy prognozowania opartej na danych ilościowych. Jak wynika z przeprowadzonych badań większość czynników, która według ekspertów ma wpływ na rozwój polskiej turystyki wyjazdowej, została przez nich zakwalifikowana jako te, które są zmiennymi niepewnymi. Nie oznacza to, że nie należy ich brać pod uwagę przy procesie planowania. Wręcz odwrotnie, są one bardzo istotne, a najważniejszy jest sposób ich analizy. W takich przypadkach bardzo dobrym rozwiązaniem jest zastosowanie właśnie metody scenariuszowej, która uwzględnia różne ścieżki rozwoju danego zjawiska, w zależności od przyszłych możliwości wpływania na zjawisko poszczególnych czynników (rys. 6).

Na podstawie bardziej wnikliwej analizy można z kolei zauważyć, że zdecydowana większość czynników to takie, których średnie oceny siły wpływu i niepewności znacznie przewyższają średnią ocenę w jednym wymiarze, a w drugim wymiarze zostały ocenione poniżej średniej. Rozszerzoną grupę czynników charakteryzujących się relatywnie wysokim stopniem niepewności i mniejszą siłą oddziaływania stanowią wszystkie czynniki społeczne, czyli: starzejące się społeczeństwo (S1), bariera językowa (S2), wartości kulturowe (S3), wykształcenie (S4), wiek (S5), styl życia (S6), urbanizacja (wzrost liczby aglomeracji) (S7), chęć odpoczynku (S8), moda (S9), czas wolny (S10), miejsce zamieszkania (S11), styl pracy (S12), status cywilny (S13), poszukiwanie nowych znajomości (S14), status społeczny (S15), odwiedziny krewnych i znajomych (S16), sprawność fizyczna (S17); wszystkie czynniki technologiczne i ekonomiczne, czyli: łatwy dostęp do informacji (dostępność do mediów) (T1), ułatwiona organizacja wyjazdu poprzez portale internetowe (T2), rozwój transportu i infrastruktury komunikacyjnej (T3), ułatwienia w odprawie pasażerskiej (T4), udogodnienia dla niepełnosprawnych (T5), reklama i promocja danej destynacji (Econ1), rozwój turystyki biznesowej (Econ2), zarobki (Econ3), dofinansowanie, środki unijne (Econ4), liczba osób w gospodarstwie domowym (Econ5), ceny usług cząstkowych (Econ6), ceny pakietów turystycznych (Econ7), konkurencja wśród

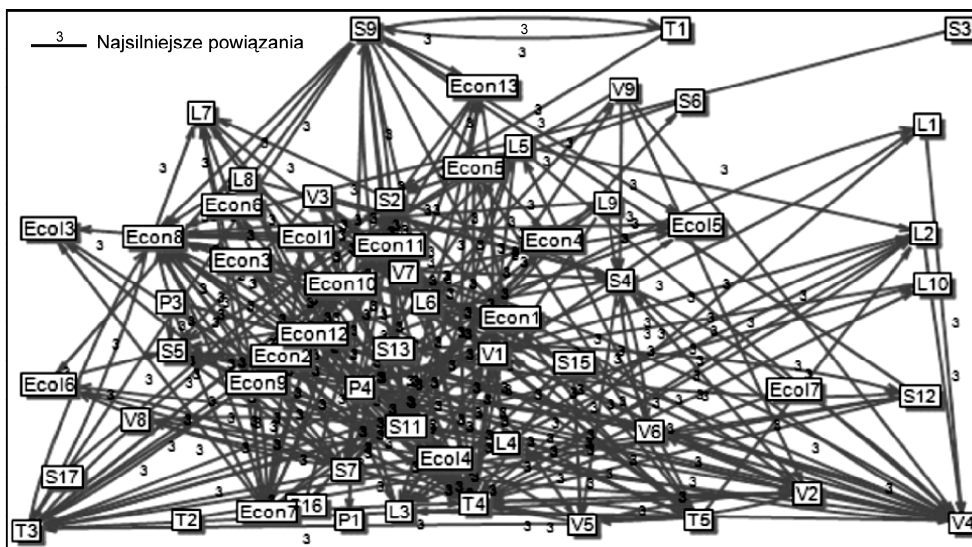
organizatorów wyjazdów turystycznych (Econ8), standard usług (Econ9), globalizacja (Econ10), rozwój infrastruktury turystycznej (Econ11), korzystna koniunktura społeczno-gospodarcza (Econ12), kursy walut (Econ13), atrakcyjność zasobów naturalnych (Ecol4), a także: bardziej sprzyjający klimat (Ecol1), zanieczyszczenie środowiska (Ecol2), wzrost świadomości ekologicznej (społeczno-środowiskowej) (Ecol5), globalne ocieplenie (Ecol6), kataklizmy (Ecol7), egzotyka (Ecol8), ustrój polityczny w danym kraju (P3), wizerunek – aspekt bezpieczeństwa (P4), otwarcie granic (L1), zniesienie paszportów (L2), formalności celne (L3), trudności w zdobyciu wiz (L4), prawo lokalne (L5), polityka podatkowa (L6), pozwolenie na wykonywanie zabiegów medycznych (L7), wymiana waluty (L9), przynależność do Unii Europejskiej (L10), chęć poznania nowych kultur (V1), prestiż (V2), tolerancja dla innych narodowości (V3); chęć przeżycia przygody (V4), religia – kierowanie się wartościami (V5), gusta i preferencje (V6) i tradycja (V8).

Do czynników o niskiej wartości pod względem niepewności, ale jednocześnie o istotnej sile wpływu eksperci zaliczyli ekologiczne środki transportu (Ecol3) oraz pozwolenie na używki (L8), natomiast wartość historyczną w kontekście dziedzictwa kulturowego (V7) i rozwój umiejętności językowych (V9) eksperci uznali za czynniki mniej istotne, ale stabilne.

Klasyfikację czynników i ich ranking wsparło analizą strukturalną, opartą na macierzy wpływów. Czynniki weryfikowano na podstawie interakcji między nimi, wskazującymi ich siłę wpływu (w skali od 0–3) oraz zależność (również w skali od 0–3). Utworzona macierz wskazała 2490 interakcji, z czego liczba interakcji na poziomie 0 wynosiła 1734, na poziomie 1 – 1014, na poziomie 2 – 868, a na poziomie 3 – 609. Rys. 7 przedstawia graf zależności bezpośrednich, w którym została uwzględniona najwyższa (3) siła oddziaływania poszczególnych czynników.

Analizując wyniki można stwierdzić, że czynnikami najsilniej wpływającymi na pozostałe zmienne (zarówno pod względem wpływu, jak i zależności) są przede wszystkim ekonomiczne (rys. 7). Należą do nich: konkurencja wśród organizatorów wyjazdów turystycznych (Econ8), korzystna koniunktura społeczno-gospodarcza (Econ12), ceny pakietów turystycznych (Econ7), globalizacja (Econ10), liczba osób w gospodarstwie domowym (Econ5), rozwój infrastruktury turystycznej (Econ11), a także urbanizacja (S7), wizerunek – aspekt bezpieczeństwa (P4), udogodnienia dla niepełnosprawnych (T5), wiek (S5), ułatwienia w odprawie pasażerskiej (T4), oraz chęć poznania nowych kultur (V1).

Rys. 7. Graf zależności bezpośrednich, w którym uwzględniono najwyższą (wartość 3) siłę oddziaływania poszczególnych czynników
Źródło: opracowanie własne

Analiza strukturalna pozwoliła także na wyodrębnienie spośród wszystkich czynników wpływających na dany obszar badawczy: czynników kluczowych (w tym czynniki typu „cele” i „rezultaty”); czynników decydujących (determinanty – „motory i hamulce”); czynników regulujących; czynników „autonomicznych” i czynników zewnętrznych. Wyodrębnione za pomocą analizy strukturalnej czynniki kluczowe, w zestawieniu z rankingiem czynników pod względem siły wpływu i niepewności, pozwoliły ekspertom podjąć ostateczne decyzje dotyczące wyboru czynników kluczowych wpływających na rozwój polskiej turystyki wyjazdowej (rys. 8).

Do poszczególnych grup czynników zmienne zostały sklasyfikowane w następujący sposób:

- 1) czynniki kluczowe – urbanizacja (S7), korzystna koniunktura społeczno-gospodarcza (Econ12);
- 2) czynniki „cele” – zarobki (Econ3), ułatwienia w odprawie pasażerskiej (T4), dofinansowanie, środki unijne (Econ4), wykształcenie (S4), kursy walut (Econ13), rozwój infrastruktury turystycznej (Econ11);
- 3) czynniki „rezultaty” – otwarcie granic (L1), bariera językowa (S2), ustrój polityczny w danym kraju (P3), wizerunek – aspekt bezpieczeństwa (P4), wiek (S5), ułatwiona organizacja wyjazdu poprzez portale

- podatkowa (L6), pozwolenie na wykonywanie zabiegów medycznych (L7), prawo lokalne (L5), niestabilność polityczna (P2), rozwój transportu i infrastruktury komunikacyjnej (T3);
- 6) czynniki decydujące – determinanty („motory i hamulce”) – globalne ocieplenie (Ecol6), moda (S9), czas wolny (S10), miejsce zamieszkania (S11), styl pracy (S12), status cywilny (S13), sprawność fizyczna (S17), rozwój turystyki biznesowej (Econ2), prestiż (V2), religia – kierowanie się wartościami (V5), wartość historyczna w kontekście dziedzictwa kulturowego (V7), globalizacja (Econ10).
  - 7) czynniki zewnętrzne – standard usług (Econ9), atrakcyjność zasobów naturalnych (Ecol4), kataklizmy (Ecol7), poszukiwanie nowych znajomości (S14), status społeczny (S15), tolerancja wobec narodowości (V3), gusta i preferencje (V6), tradycja (V8), pozwolenie na używki (L8), wymiana waluty (L9), łatwy dostęp do informacji (dostępność do mediów) (T1);
  - 8) czynniki „autonomiczne” – zanieczyszczenie środowiska (Ecol2), egzotyka (Ecol8), przynależność do Unii Europejskiej (L10), zagrożenie atakami terrorystycznymi (P1).

5. Zakończenie

Przedstawione wyniki analizy STEEPVL, a także analizy strukturalnej ukazały siłę oddziaływania poszczególnych czynników na badane zjawisko, w tym przypadku na rozwój polskiej turystyki wyjazdowej. Czynniki kluczowe mogą być podstawą do tworzenia celów strategicznych, a „rezultaty” i „cele” celami pomocniczymi.

Przedstawiona metodyka badań jest wyjątkowo przydatna w badaniach dotyczących zjawisk związanych z turystyką. Uwzględnia czynniki, które charakteryzują się dużym stopniem niepewności, a takich jest bardzo wiele. Nieuwzględnienie ich i tworzenie prognoz liniowych, opartych na danych ilościowych, jest obarczone ryzykiem dużego błędu, co jest jednoznaczne z niesprawdzalnością prognozy. Metoda scenariuszowa, która przede wszystkim opiera się na wiedzy eksperckiej, jest bardziej elastyczna i daje dużo możliwości dostosowania działań do sytuacji, która ulega zmianom.

Niewątpliwie w metodzie scenariuszowej, jak i przy samym procesie identyfikacji czynników i określania ich współzależności, istotna jest wiedza

ekspertów w zakresie danego tematu. Dlatego wybór ekspertów, będący pierwszym etapem tworzenia scenariuszy rozwoju, ma priorytetowe znaczenie. Do badań dotyczących turystyki, która jest zjawiskiem nie tylko ekonomicznym, ale także społecznym, należy zachęcić nie tylko osoby związane ze środowiskiem akademickim, lecz również działające w branży turystycznej. Wspólne działanie może przynieść najlepsze efekty. Wedy dopiero, scenariusze rozwoju stają się solidną podstawą do szeroko rozumianej aktywności w danym obszarze tematycznym, jaką jest działanie „foresightowe”.

Bibliografia

- BERGNER V. N.M., LOHMANN M., 2014, *Future Challenges for Global Tourism. A Delphi Survey*, „Journal of Travel Research January”, 53, s. 420–432.
- BONDARIUK J., USZOK E., ZAWARTKA P., 2010, *Raport z krzyżowej analizy wpływów*, Katowice, mps.
- BUHALIS D., 2000, *Tourism and Information Technologies: Past, Present and Future*, „Tourism Recreation Research”, 25(1), s. 41–58.
- DWYER L., EDWARDS D., MISTILIS N., ROMAN C., SCOTT N., 2009, *Destination and enterprise management for a tourism future*, „Tourism Management”, 30(1), s. 63–74.
- FORMICA S., KOTHARI T.H., 2008, *Strategic Destination Planning: Analyzing the Future of Tourism*, „Journal of Travel Research”, 46, s. 355–367.
- GETZ D., 1986, *Models in tourism planning: Towards integration of theory and practice*, „Tourism Management”, 7 (1), s. 21–32.
- NAZARKO J., WNOROWSKI H., KONONIUK A. (red.), 2011, *Analiza strukturalna czynników rozwoju nanotechnologii w woj. podlaskim*, Oficyna Wydawnicza Politechniki Białostockiej, Białystok.
- PECHLANER H., SMERAL E., 2015, *Tourism and Leisure. Current Issues and Perspectives of Development*, Springer Gabler, Wiedeń.
- YEOMAN I., MORIARTY J.P., DAVIES J., 2010, *Future Maker: Scenarios for the Future of Tourism in New Zealand*, Retrieved 1 September, 2011, from www.tourism2050.com.